

ANMELDELSER

DEMOKRATISERING AF DEMOKRATIET – den danske model og den nye verdensorden

Ann-Dorte Christensen og Birte Siim: Køn, demokrati og modernitet. Mod nye politiske identiteter. Med bidrag af Ulla Højmark Jensen, Yvonne Mørck, Jens Ulrich. Hans Reitzels Forlag, 2001. 273 s.

“Ligestilling er en væsentlig del af det danske demokrati”. Det står der forresten i den netop udkomne Perspektiv- og handlingsplan fra Ligestillingsministeriet. Dermed konfirmerer den nye regering en ændring af demokratiopfattelsen, der slog igennem med 1970’er-feminismen og blev spidsformuleret ved EU-folkeafstemninger i 1990’erne. Unionens “demokratiske underskud” var et hovedtema i valgkampen – og den ringe kvinderepresentation i beslutende organer var en væsentlig indikator for dette underskud. Det var især nejsiden med kvindeforskeren Drude Dahlerup i spidsen, der hævdede, at demokrati kræver en ligelig repræsentation af de to køn. Synspunktet har imidlertid vundet tilslutning over hele det politiske spektrum og deles ifølge opinionsundersøgelser i dag af 75% af befolkningen.

Grundlovsfædrene havde som bekendt en anden opfattelse af demokratiets væsen. Meget længe fandt forestillingen om overhovedet at inddrage kvinder i den politiske proces – for slet ikke at tale om at inddrage dem i samme omfang som mænd – kun grobund i

den feministiske subkultur. Således fremgår det af slutrapporten i den svenske magtudredning, at perioden 1955-70 betragtes som demokratiets guldalder – uanset en kvindeandel i Riksdagen på 12-15%.

Der findes ingen samlet fremstilling af demokrati og køn i Danmark fra 1849 til i dag. Gængs politisk historie beskriver eksklusiv mandlig stemmeret som “naturlig” selvom den udløste en feministisk protestbevægelse. I stedet for at analysere modsigelsen mellem den menneskeretsfilosofi, konstitutionen hvilede på, og uligheden i forskellige gruppers borgerrettigheder, griber man stadig til jokes som gamle huskereglere om de f’er, der faldt udenfor den “almindelige” valgret: folkehold, fattige, fjolser, forbrydere og fruentimmere.

Op til 1970 var kvindeorganisationerne alene om at fortolke og formidle kvindehistorien. I fest- og jubilæumsskrifter har især Dansk Kvindesamfund beskrevet ligeretskampen med indførelse af kvindevalgretten 1915 som en milepæl. Kvinderne og valgretten, udgivet 1965 af Folketingets kvindelige medlemmer som en markering af 50-året for grundlovsændringen, er den første større fremstilling af kvinders politiske historie. Kvindeforskningen akademiserede kvindehistoriske studier og intensiverede udforskning af det feministiske projekt i alle dets aspekter, men resultaterne har været tids- og emnemæssigt afgrænsede afhandlinger.

Det er derfor meget prisværdigt, at Ann-Dorte Christen-

sen og Birte Siim har kastet sig ud i et forsøg på at trække de lange linier op. *Køn, demokrati og modernitet. Mod nye politiske identiteter* er en afrapportering af det forskningsrådsfinansierede GEP (Gender, Empowerment and Politics)-program. Men bogen er båret af et for genren sjældent engagement, der skriver sig ind i centrum af den politiske debat. Det er spørgsmålet om det 21. århundredes demokratiske udfordringer, der optager forfatterne. Den danske model har vundet internationalt ry for sit demokratiske potentiale, ikke mindst på ligestillingsområdet. Hidtil har den imidlertid virket inden for rammerne af en lille homogen nationalstat – kan den også danne grundlag i den nye verdensorden med internationale beslutningsfora og multietniske kulturer?

Svarene søges i analyser af den kontinuerlige demokratisering af demokratiet, der er forudsætningen for, at bønder, arbejdere og til sidst kvinder blev aktive medborgere. Forfatterne gennemgår demokrati-teorier fra John Locke til Anthony Giddens med hovedvægten på de sidste årtiers feministiske teoriudvikling og sammenligner Danmark med andre skandinaviske og europæiske lande. Alt dette suppleres med artikler af 3 gæsteskrivere, specialister i danske etniske minoriteter og moderne politiske identiteter. Antropologen Yvonne Mørck skriver om Etniske unge og demokratisk medborgerskab, samfundsforskerne Jens Ulrich og Ulla Højmark Jensen om henholdsvis Hverdagsmagerne og det

myndige alternativ og Unges politiske univers.

Til at udfolde sammenhængen mellem køn og demokrati opererer Christensen og Simm med en todimensional analysemodel, der beskriver forholdet mellem på den ene side borgerne og de politiske institutioner, og på den anden side familien, staten og markedet. Den sammenfatter klassiske kønspolitiske parametre som:

- Tidspunktet for kvindevalgret
- Argumenterne for kvindeligt medborgerskab
- Karakteren af kvinders politiske deltagelse
- Kønsarbejdsdelingen offentligt og privat
- Statsfeminisme
- Ligestillingsstrategier m.m.

En sammenligning med Frankrig og England fastslår det velkendte billede af den nordiske kønspolitiske model med høj grad af ligestilling. Men den viser også de stærke kvindepolitiske potentialer i fransk republikanisme – og dansk provinsialisme! Frankrig vedtog i 2000 en forfatningsændring, der indførte princippet om ligelig repræsentation af kvinder og mænd i alle politiske forsamlinger. Det er beskæmmende, at den danske offentlighed ikke har interesseret sig for en så epokegørende reform, der ved lokalvalgene i 2001 forøgede kvindeandelen i kommunalbestyrelserne fra 22 til 47,5%.

Modellen anvendes også i en komparativ analyse af de nordiske lande, og resultaterne giver gode indspil i den verserende

debat om, hvorvidt Danmark i disse år sakker bagud ligestillingspolitisk.

Styrken – og svagheden – i den danske kønspolitiske model er et usædvanlig effektivt samspil mellem folkelige bevægelser og politisk elite. Det argumenteres der overbevisende for i en spændende gennemgang af miljø-, freds- og kvindebevægelser 1960-90. Her forklares SFs kønskvotering, kvindeflertallet i Folketingsgruppen og den toneangivende rolle i ligestillingspolitikken i 1980'erne med Rødstrømpebevægelsens gennemslagskraft.

Bagsiden af medaljen er stagnation i demobiliserede perioder som 1990'erne. I Sverige og Norge rykkede kvindeorganisationerne ikke nær så langt i 1970'erne, de har til gengæld vundet institutionelt fodfæste med det resultat, at de politiske partier i dag har kønskvotering som arbejdsredskab og ligestilling som mærkesag. Den svenske statsminister kan med god grund kalde sig feminist.

Man kan se kimene til den danske kønspolitiske model i kvindevalgretskampen 1886-1915 og ligestillingslovgivningen i 1920'erne. Men man skal frem til tiden efter 2. verdenskrig, før den finder sin form. Christensen og Siim peger på 3 afgørende faktorer. For det første måtte demokrati omdefinieres efter den nazistiske katastrofe. Hal Kochs *Hvad er demokrati?*, 1945, øvede stor indflydelse på dansk politisk kultur ved sin tanker om demokratiet som en livsform, ikke blot en styreform. Desuden fik kvinder omsider adgang til den politiske elite.

Ved efterkrigsvalgene steg kvinderepresentationen i Folketinget fra 1 til 10 %, og kvindelige ministre blev et must. For det tredje opstod der nye basisdemokratiske græsrodsorganisationer.

I denne udvikling er Bodil Koch ligeså central en aktør som sin ægtefælle. Hun blev den første kvindelige toppolitiker, medlem af samtlige socialdemokratiske regeringer fra hun kom i Folketinget 1947 til sin død i 1966, og hun tog initiativ til græsrodsorganisationen Folkevirke.

Køn er en kvalifikation for Bodil Koch, der udvidede den politiske dagsorden ved at trække tråde mellem det lille og det store demokrati – eller som hun selv sagde mellem familie og Folketing. Selvom Siim og Christensen næppe deler den kochske forskelsfeminisme, har hendes bidrag til dansk demokratiforståelse været en vigtig inspirationskilde.

Christensen og Simm inddrager også nyere undersøgelser over politisk deltagelse og holdninger til ligestilling, og de underbygger konklusionerne i den historiske analyse: Danske kvinder har stort set indhentet mændenes historiske forspring. De demokratiske udfordringer handler mindre om køn end om etnicitet og senmodernitet. Kan man bruge erfaringerne fra demokratisk inddragelse af de kulturelt anderledes kvinder til at gøre etniske minoritetsgrupper til danske medborgere? Og kan sammenhængen mellem den store og den lille politik fastholdes i det globale netværkssamfund, der dramatisk øger afstanden mellem

borgere og politikere og fremelsker en stærkt individualistisk socialkarakter?

Her træder gæsteskribenterne til, og Jens Ulrichs behandling af en ny politisk aktørtype – hverdagsmagere – falder umiddelbart ind i konteksten. Han trækker linier tilbage til 1800-tallets hattedamer, der opdyrkede nye arenaer for politisk handling, og knytter den til rødstrømpernes spidsformulering af sammenhængen mellem den lille og den store politik: Det private er politisk. Men han rejser alvorlig tvivl om, hvorvidt hverdagsmagerne med deres stærke fokus på lokale enkeltsager når ud over deres egne og hen til samfundets almene interesser.

Hvor gammeldanskere har fået de demokratiske idealer og spilleregler ind med modermælken, sådan som det også fremgår af Ulla Højmark Jensens analyse af unges politiske deltagelse, står de fleste etniske minoritetsunge på bar bund. De har rødder i kulturer med en kollektivistisk menneskeopfattelse og en partikularistisk moral, der sætter typisk familiens interesser over det enkelte menneske og det almene vel. Yvonne Mørck gør imidlertid opmærksom på, at der mere er tale om grads- end væsensforskelle, og at den danske model er udviklet i kraft af intensiv skoling til demokrati. Der ligger altså et nyt stort oplysnings- og uddannelsesprojekt foran os, men også en chance for en gevinst. Netop nydanskernes erfaringer og ideer kan måske bidrage til at demokratisere den nye verdensorden.

*Jytte Larsen
Hovedredaktør for Dansk
Kvindebiografisk Leksikon*

JEG LIDER I STILHED, OG ALLE SKAL VIDE DET

*Greer, Germaine (1999):
Kvinden – et helt menneske,
Gyldendal, København,
395 sider, 129 kr.*

Germaine Greers *Kvinden – et helt menneske* er tænkt som en genskrivning af *Den kvindelige eunuk* fra 1970, og man må derfor formode, at Greer mener at have noget nyt at sige om kvindens situation de sidste tredive år. Det står dog langt fra klart, hvad det er. Ganske vist genner hun Tordenskjolds Soldater frem på banen, som er de anorektiske og selvmutilerende fotomodeller, Spice Girls og værdibevarende dameblade de eneste fænomener, en feminist bør forholde sig til. Tager man Greers fremstilling for troende, klarer verden sig i hvert fald glimrende uden de sidste femten års feministiske forskning, der ingenlunde har inspireret hende til at nuancere positionerne kvinde og mand, tværtimod. Hendes ærinde er tydeligvis en politisk opskrivning af kvindekønnet og af særligt kvindelige kompetencer ud fra forestillingen om en indiskutabel kvindelig essens og en kulturskabt overbygning benævnt 'kvindeligheden'.

Understøttet af utallige henvisninger til 'antropoide forfædre' og menneskers biokemi samt lige så utallige ikke

nærmere præciserede undersøgelser, enige eksperter og autoritative procentsatser fremlægger Greer sin storyline om afgrundsdyb undertrykkelse. I et univers styret af forudbestemt tokønsløst præsenteres læseren for det mytologiske, helgenagtige, altruistiske og 'naturligt travle' offer, Kvinden, der systematisk og med fuldt overlæg undertrykkes og mishandles af den aggressive, luddovne, primitive og sexfikserede bøddel, Manden.

Fremstillingen kalder på en diskussion af hvad og hvem, der skaber virkeligheden og med hvilke midler. Greers middel er postulatet, og med det som tro væbner ser hun sig i stand til at diagnosticere, hvilke karaktertræk, der er biologisk betingede og hvilke, der er samfundsskabte. Hun introducerer endog en sandhedstest, som hun tilfældigvis selv må formodes at have bestået, nemlig Kvindens overgangsalder, der med et slag vil få det tågede til at stå lysende klart. Ærgerligt, at det samme ikke kan siges om Greers fremstilling: *"Det er ikke let at afgøre, hvilke adferdsmønstre der afspejler kvinde, og hvilke der afspejler den kastrerede form kvindelig, før overgangsalderen brænder urenhederne væk. Det, der bliver tilbage i smeltediglen efter den prøve, er den hele kvinde."* (261)

Greer bygger sin argumentation op omkring en interessant form for selektiv biologisk determinisme, der hviler på den grundpræmis, at kønnene lever og handler i overensstemmelse med den (gode) Kvindelige og (onde) Mandlige biologisk be-

tingede essens, undtagen når de lever og handler på en måde, der bryder med Greers virkelighedsfremstilling. Så er adfærden i stedet kulturelt betinget. Cirkelslutningen er her, at kulturen er mandsskabt og Kvinden dermed under Mandens ugunstige indflydelse, hvorfor enhver slet handling, hun måtte udføre, faktisk ikke er hendes skyld og ansvar, men hans. Det gælder både 'perversioner', som kvinder i 'konkurrenseraset er ved at lære at foregive' og 'promiskuitet', som måske er et af de karaktertræk, 'lesbiske snart tilegner sig'. Selv den kvindelige morder kan let fritages for skyld under henvisning til de systematiske overgreb, Manden har udsat hende for hele livet.

Man kan spørge sig selv, hvordan Manden kan stilles til ansvar, når hele miseren udspringer af hans – trods alt – uforskyldt medfødte essens, men svaret er enkelt. Mandens primitive formørkelse hersker på alle andre tidspunkter end i de korte stunder, hvor han skal stilles til ansvar. Her tilskrives han nemlig en bevidsthed, han aldrig siden genvinder: *"Det er en almindelig opfattelse, at mænd /.../ akkumulerer konstant seksuel spænding, der genererer en endeløs række af forstyrrende erotiske fantasier, som bliver mere og mere påtrængende, indtil man foretager sig noget for at fordrive dem. Denne pseudo-psykologiske forklaring på maskulin genitaliebesættelse er simpelthen en undskyldning for, at mænd bevidst dyrker fantasier, som de i én uendelighed bearbejder i jagten på mere effektiv stimuli"* (211).

Det må undre, at Greer, der er overordentligt opmærksom på, hvordan den mandspåvirkede kultur italesætter og legitimerer stereotype forestillinger og fremstillinger af kvindeskønnet, ikke reflekterer over sine egne italesættelsers normbevarende og værdiskabende potentiale. Midt i en diskussion af hvorfor det er i uoverensstemmelse med kvindens offernatur at indtage rollen som bøddel og dermed få magt over Manden, kan man ganske vist spore optræk til en erkendelse, men den lukkes hurtigt ned: *"Ved at indprente frygt og opmuntre frygtsovhed gør vi måske kvinder og børn mere sårbare, men der lader ikke til at være nogen anden mulighed."* (311) Så længe Greer nægter at opgive sine begrænsende forforståelser af kønnene, er jeg desværre bange for, at hun har ret.

Det er værd at hæfte sig ved det ekskluderende potentiale i Greers projekt, der gentagne gange aktualiseres for at skabe et 'vi kvinder' mod resten af verden. Mest problematisk i et Janice Raymond-lignende udfald mod en – forledes man til at tro – ond sammensværgelse af mand-til-kvinde-transseksuelle og 'AIS-mænd' (androgen insensibilitet), der fremstilles som en direkte trussel mod kategorien Kvinde. *"Vi må sikre os, at deres klassificering som hunkønsvæsener ikke er et resultat af, at fuldgode mænd nægter at erkende, at disse beskadigede hankønsvæsener tilhører deres eget køn. Hvor grusomt og ufølsomt det end kan synes, bør kvinder ikke automatisk og pr. kulance acceptere alle dem, der*

ikke ønsker at være mænd, som kvinder” (84-85). Indenfor samme logik burde kvinde-til-mand-transseksuelle vel sagtens true kategorien Mand, men det interesserer tydeligvis ikke Greer, der i stedet til lejligheden afmonterer den kulturskabte kvindelighed for i flæng at henvise til ‘forlorne kvinder’ og ‘forloren kvindelighed’, som havde kvindeligheden nogensinde været andet.

‘Rigtige’ Kvinder, derimod, har i Greers univers et kæmpe uopdyrket potentiale. Desværre viser det sig hurtigt, at dette potentiale kan reduceres til én kompetence, nemlig moderskabet, der som et andet indvielsesritual tænkes at understyre Kvinden med en urmeneskelig evne til at ‘udholde videre og dybere’. Den altopofrende Kvinde er en realitet, og ganske sigende er næste skridt at italesætte og legitimere hendes sørgmodighed, bedre kendt som Det Kvindelige Martyrium. “*Kærligheden til faderen, kærligheden til partneren, kærligheden til barnet, for langt de fleste kvinder forbliver de ugensældte. En kvindes kære er centrum i hendes liv; hun skal være villig til at holde sig langt borte fra centrum i deres.*” (203) ‘Utak er verdens løn’ har næppe nogensinde ført handling og forandring med sig. Det sker afgjort heller ikke denne gang.

I det hele taget er bogen fatig på fremsynede politiske perspektiver, mens de tilbageskuende ditto er til at få øje på. Centralt står det heteronormative krav om, at ‘vi kvinder’ skal betales for den tid, ‘vi’ bruger på ‘vores’ børn, efter-

som moderskabet er et fuldgyldigt arbejde. Hvordan dette tænkes at harmonere med Greers generelle kritik af husmoderskabet, hvordan det tænkes at gavne ligestilling på arbejdsmarkedet, og hvor faderskabet i øvrigt er henne i alt dette, kan man kun gisne om, ligesom man kan spørge sig selv, om kvinder, der ikke har tænkt sig at få børn, monstro er afskåret fra Greers selvbestaltede søsterskab. I så fald er det svært at begræde eksklusionen. Forandring til det bedre kan umuligt indtræffe, før vi ophører med at affirmere de strukturer, der begrænser os alle.

*Leonora Christina Skov
stud.mag.art i litteraturvidenskab*

“IKKE NOGET THESELKAB. VAR VI TERRORISTER?”

Hedda Lundh: “Ikke noget theselkab. Var vi terrorister? Om en gruppe kvinder i modstandskampen”, Museum Tusulanums Forlag 2002, Københavns Universitet, 192 sider. Indbundet, pris 198 kr.

“Ikke noget theselkab” er et vigtigt bidrag til billedet af modstandskampen mod den tyske besættelsesmagt under Anden Verdenskrig, et billede hvor kun få modstandskvinder hidtil har markeret sig. Forfatterens formål er at få revideret den gængse forestilling om kvinder i modstandskampen, en forestilling, hvor kvinden optræder som “...*det omsorgsfulde bagland, som – beva-*

res – var en vigtig forudsætning for kampen. Det var hustruen, der stod parat med de varme sokker, mad og trøst, når helten vendte hjem fra sin farefulde færd. Det var den brave kvinde, der holdt tyskerne hen så længe, at manden kunne slippe ud af bagdøren, som sørgede for rent tøj, mad og rationeringsmærker til dem, der var under jorden...” som hun skriver i sit forord. Spørgsmålet er imidlertid i hvor høj grad det lykkes for Hedda Lundh at revidere dette billede, og om en entydig afstandstagen fra dette billede i virkeligheden stemmer overens med virkeligheden?

“Ikke noget theselkab” består af fire selvbiografiske beretninger, redigeret af forlagsredaktør Marianne Alenius, der ligeledes har forsynet bogen med forord, efterskrift og biografiske oplysninger. Beretningerne har det tilfælles, at de beskriver fire kvinders oplevelser i forbindelse med modstandskampen, fire kvinder, der agerede i en og samme modstandsgruppe, som helt unikt bestod udelukkende af kvinder.

Bogens bærende beretning, som i omfang fylder ca. halvdelen af bogen, er leveret af Hedda Lundh, der da også fremstår som bogens forfatter. Hedda Lundh har bygget sin fortælling op omkring fem kapitler. Det første beskriver barn- og ungdommen i en borgerlig familie, hvor pigen Hedda havde rollen som ‘fars dreng’. Selvom Hedda Lundh tidligt i bogen pointerer, at hun ikke vil fortælle om heltedog og spænding, men om en flok unge menneskers hverdag under besættelsen, bruger hun karakter-

ristikken af 1920ernes 'drenge-piger' til at vise, at hun ikke var som andre piger og som forklaringsramme for sin deltagelse i modstandskampen. Drengepigerne var de vilde piger, dem der ikke ville finde sig i kønsbaserede begrænsninger og restriktioner "*Nogle af 'drengepigerne' blev senere stortvildtsjægere, piloter, og faldskærmsudspringere – og mon ikke også sabotører?*" Hedda Lundh citerer flittigt fra sine ungdomsdagbøger, som giver et fantastisk indblik i en unges tanker i forhold til verdensfred- og krig, racehygiejne og Hitlers politik i Tyskland. Andet kapitel har modstandskampen i fokus og skildrer, hvordan illegaliteten udvikler sig fra illegale blade til transport af papirer, sprængstof og våben, husly til eftersøgte og sabotage; fra enkeltstående operationer til en mere organiseret modstand. Hedda Lundh beskriver også overvejelser af etisk art, tvivl, rådvildhed og angst. Sidst i kapitlet fortæller hun om sin kontakt med kvindegruppen, som hun blev tilknyttet på baggrund af hendes kendskab til sprængstoffer. Hedda Lundh ofrer ikke gruppen mere end et par sider, skønt kvindegruppen er bogens omdrejningspunkt og et virkeligt særsyn i modstandskampen. Hun konkluderer blot, at "*Der var for mig ingen forskel på at arbejde sammen med disse kvinder, og som hidtil med mændene. De var lige så dygtige, lige så modige.*" Næste kapitel handler om Hedda Lundhs flugt til Sverige, da Gestapo i 1944 oprullede og tilfangetog det meste af sabo-

tagegruppen og kvindegruppen. Fjerde kapitel beskriver tiden i Sverige, rastløsheden og irritationen over ikke at kunne bruges som andet end madlaverveksle i Den danske Brigade og slutteligt tiden omkring befrielsen. Det sidste kapitel har form af en efterskrift, hvor Hedda Lundh diskuterer begreberne frihedskæmper versus terrorist ud fra en nutidig synsvinkel.

De efterfølgende tre beretninger har en ganske anden form end Hedda Lundhs bidrag. De har fokus på enkeltstående begivenheder eller kortere forløb og beskæftiger sig desværre ikke meget med selve modstandsindsatsen eller tanker i denne forbindelse. I "Det er Gestapo. Referat af en arrestation 13.09.44 og efterfølgende dage i Århus Arrest, enccelle" fortæller Else Marie Pade om sine følelser og tanker, da hun som 19årig blev arresteret og forhørt af Gestapo. Begivenhedsforløbet er visse steder skildret meget usammenhængende som for at illustrere den forvirrede strøm af tanker om stort og småt, der fyldte hendes hoved disse dage, og som læser er vi med både til forhør og under de ydmygende toiletbesøg. Beretningen giver gode muligheder for indlevelse, og som læser trækker man på smilebåndet over Else Marie Pades humor, der smitter af på fortællingen.

"Mine oplevelser under besættelsen" af Paula Heide beretter med udgangspunkt i hendes kristne livsanskuelse om tilfangetagelsen og forhør af Gestapo, dagene i Århus arrest, transporten til og ophol-

det i Frøslevlejren. Også Paula Heide fortæller om stort og småt og om både humoristiske og tragiske episoder. Beretningen er mere beskrivende end følelsesmæssigt betonet, dog understreger hun det psykisk opslidende i aldrig at være alene. Tyskerne bliver beskrevet i en nedladende tone, tilsyneladende uden angst for deres magt og beføjelser, hvilket virker en kende utroværdigt, men ikke kan skyldes begivenhedernes afstand, da størstedelen af hendes beretning er skrevet umiddelbart efter krigen.

Bogens sidste indlæg er "Dagbogsnotater fra Frøslevlejren" af Karen Brieg og beskriver i stikordsform de sidste måneder i Frøslevlejren. Indholdet i dagbogen har meget fokus på de rygter, der svirrede i månederne op til befrielsen om den nært forestående fred. Herudover beskriver Karen Brieg livet i lejren og hverdagstanker, men dagbogen indeholder ikke de store refleksioner. Retfærdigvis skal det nævnes, at de to sidste beretninger ikke er skrevet med denne bogudgivelse for øje.

De fire beretninger er i stil meget væsensforskellige. Marianne Alenius har været tro mod ophavet og ladet beretninger fremstå ubeskåret og ubearbejdet, hvilket resulterer i, at bl.a. stavfejl og talesprog er en del af beretningernes udtryk. Irriterende vil nogen måske mene, men jeg ser det som en del af bogens charme, at beretningerne så tydeligt understreger fire individers meget forskellige oplevelser og indtryk. Det personlige udtryk understreges til lige af gengivelse af dagbogs-

sider, breve, fotografier, tegninger og andre illustrationer.

Marianne Alenius har gjort sit til, at videre forskning i kvinders indsats i modstandskampen kan foretages, både ved at tydeliggøre, hvor det kildemateriale, der ligger til grund for de enkelte beretninger, kan findes, og ved i efterskriftet at indsætte bogen i dens forskningsmæssige kontekst og nævne de vigtigste værker.

Udførlige beskrivelser af kvinders indsats i modstandskampen er en sjældenhed, og desværre synes jeg heller ikke, at vi får det her. Hedda Lunds

er befriende ærlig i forhold til mellemkrigstidens tankegods, men som læser får man fornemmelsen af, at hendes projekt lige så meget som at fortælle om modstandskampen handler om en nutidig samfundskritik, idet hun benytter enhver anledning til at rette en kritik mod EU, Schengen-aftalen, 'det såkaldte vestlige demokrati' osv. Kvinderne får ikke meget plads i hendes historie. Hun mener, at den gængse opfattelse af dem i modstandskampen er misforstået, men pointen ekspliciteres ikke tydeligt i hendes beretning og modsiges af, at hun understreger, at

hun selv var noget særligt. Belysningen af kvinders modstandsindsats generelt lader stadig meget tilbage at ønske. Lige så vigtigt det er at få korrigeret billedet af den kønsarbejdsdeling, der var til stede i modstandskampen, er det at få ændret den helt/heltinde opfattelse, der fremhæver sabotørhandlinger frem for de mindre iøjefaldende handlinger, kvinderne som oftest varetog.

Iben Vyff, ph.d.-studerende ved institut for historie og samfundsforhold på Roskilde Universitetscenter.